

Înțelegerea acțiunii sociale în cadrul teoriei raționalității comunicative a lui Jürgen Habermas

Ioan Lesuțan

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract:

The theory of communicative rationality by Jürgen Habermas differentiates between two kinds of social action: the success-oriented strategic action and understanding-oriented communicative action. Strategic action is a purposive-rational action oriented towards other persons from a utilitarian point of view, for example the calculative manipulation of others. In other words, an actor who acts strategically is primarily trying to achieve his own ends. In contrast, communicative action is oriented towards mutual conflict resolution through understanding. Actors here do not primarily aim at accomplishing their own success, but want to harmonize their plans of actions with the other participants. This attempt to sustain consensus is based on the intersubjective recognition of criticisable validity claims. Thus, communicative action is the opposite of strategic action. In addition, Habermas argues that the use of language with an orientation of understanding is the “original” mode of language.

Keywords: theory of communicative rationality; social action; strategic action; communicative action.

I. O tipologie a acțiunii sociale

Teoria acțiunii sociale a lui Habermas este cel mai bine înțeleasă în contextul încercărilor sale de a fundamenta teoria raționalității comunicative, ce are în centrul său conceptul de „înțelegere” (*Verständigung*) și care o diferențiază de teoria acțiunii dezvoltată de vechea teorie critică reprezentată de gânditori precum: Horkheimer, Adorno sau Marcuse, sau de teoriile sociologice clasice. Scopul teoriei acțiunii sociale a lui Habermas, după cum ne spune chiar el, este „nu de a caracteriza empiric dispozițiile de comportament, ci cuprinderea structurilor generale ale proceselor de

înțelegere din care se lasă deduse condițiile de participare ce pot fi caracterizate formal”¹.

În cadrul teoriei acțiunii sociale, filosoful german realizează distincția între două tipuri majore ale acțiunii, și anume „acțiunea rațională în raport cu un scop” și „acțiunea comunicativă”, distincție ce nu funcționează doar ca fundament pentru teoria acțiunii sociale a lui Habermas, ci ea este necesară pentru înțelegerea noțiunii sale de comunicare rațională. Altfel spus, nu putem spera a explica prima decât în lumina ultimei, și invers.

Demersul lui Habermas pleacă de la recunoașterea hegemoniei teoriilor instrumentale în teoriile acțiunii sociale și a societății, și încearcă a arăta nepotrivirea conceptului de acțiune angajat de acestea și necesitatea completării conceptului de acțiune cu cel de acțiune comunicativă, care este elementul de noutate pe care Habermas îl aduce teoriei acțiunii sociale.

Acțiunea este în concepția lui Habermas o activitate intențională și semnificativă a unei persoane și ea se deosebește de „comportament”. În prelegerea „Christian Gauss” de la Princeton University, februarie – martie 1971, ce constituie o anticipare a lucrării sale fundamentale *Teoria acțiunii comunicative*, Habermas realizează o serie de distincții pentru a susține paradigma „semnificației” ca program teoretic al științelor sociale, printre care și deosebirea dintre „acțiune” și „comportament”. În fapt, distincția dintre „acțiune” și „comportament” este o distincție realizată de Max Weber pe care Habermas o preia cu anumite ajustări. De altfel, orientarea teoriei sociale a lui Habermas este fundamental weberiană, lucru ce reiese și din subtitlul pe care îl poartă primul volum a celei mai importante lucrări a sa *Teoria acțiunii comunicative*, și anume „Rațiunea și raționalizarea societății”. O bună parte din ea este dedicată regândirii a trei noțiuni weberine fundamentale: acțiunea socială, rațiune și raționalizare.

Revenind la distincția dintre „acțiune” și „comportament”, Habermas arată că ultima este o activitate involuntară, ca opusă primei care este o activitate intențională și care are o anumită „semnificație”² pentru cel care o realizează, precum și pentru cei din jur. Tocmai pentru că „acțiunea” este semnificativă, ea presupune că persoană care o efectuează este o ființă socială și ca atare se constituie în obiectul de studiu al sociologiei. Aceași idee este reluată în *Teoria acțiunii comunicative* când discută cele două

---

¹ Jürgen, Habermas. *Reason and the Rationalization of Society*, Volume 1 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984, 286. (TCA 1, în continuare).

² Jürgen, Habermas. *On the Pragmatics of Social Interaction: Preliminary Studies in the Theory of Communicative Action*. Cambridge: MIT Press, 2002, 4 – 6.

versiuni ale teoriei acțiunii propuse de Max Weber³. Astfel, înțelegerea lui Habermas a „acțiunii” este mai bine rezumată de sintagma „acțiune socială”⁴.

Habermas consideră că în științele sociale conceptele acțiunii angajate pot fi reduse, în esență, la patru forme de bază:

- a) *acțiunea teleologică* în care actorul ia „o decizie între direcțiile alternative de acțiune, în vederea realizării unui scop, ghidat de maxim, și bazată pe interpretarea situației”⁵. Această modalitate de a concepe acțiunea este centrală în teoriile filosofice ale acțiunii începând de la Aristotel. Ca și subdiviziunea a sa se regăsește acțiunea strategică în care actorul anticipează ce anume vor face ceilalți actori îndrumați de scopuri, și este un model care stă în spatele deciziei teoretice și a teoriei jocurilor specifice economiei, sociologiei și psihologiei sociale.
- b) *acțiunea regularizată de norme* - ce „nu se referă la comportamentul actorilor solitari care găsesc alți actori în mediul lor, ci ca membri ai unui grup social care își orientează acțiunile lor potrivit unor valori comune”⁶. Normele exprimă un acord care se obține în interiorul unui grup social. Acest model normativ – arată Habermas – stă în spatele teoriei care este larg răspândită în sociologie.
- c) *acțiunea dramaturgică* - uneori un actor nu este nici singur/solitar și nici membru al unui grup social, ci interacționează cu oameni care „formează un public pentru alții, înaintea cărora ei se prezintă. Actorul stârnește la publicul său o imagine oarecare, o impresie a sa”⁷. El are un acces privilegiat la propriile sale intenții, dorințe etc. și poate monitoriza sau regla accesul public la ele. Aceasta este „o prezentare de sine”, nu spontană ci stilizată, în vederea audienței. Modelul dramaturgic este folosit, în primul rând, în descrierea fenomenologică a interacțiunii.
- d) *acțiunea comunicativă* – se referă la doi sau mai mulți actori, capabili de vorbire și acțiune care stabilesc o relație (verbală sau extraverbală) și „caută să găsească înțelegerea asupra situației acționale și asupra planurilor lor de acțiune pentru a-și coordona acțiunile lor prin înțelegere. Conceptul central, cel al *interpretării*, se referă în primul

---

³ TCA 1, 279.

⁴ Andrew, Edgar. *Habermas: the key concepts*. New York, Routledge, 2006, 3.

⁵ TCA 1, 85.

⁶ Ibidem.

⁷ TCA 1, 86.

rând la a negocia definirea situației care să permită consensul. Cum vom vedea, limba joacă un rol proeminent în cadrul acestui model”⁸.

Habermas distinge între aceste forme ale acțiunii sociale prin modul în care este angajat limbajul în fiecare din ele: el argumentează că în primele trei modele limbajul este angajat într-o singură direcție. Astfel, în acțiunea teleologică ea este îndreptată în direcția „a determina pe cineva” să facă ceva, și acțiunea este comunicarea celor care au scop doar realizarea propriilor scopuri - actul de vorbire este ceea ce este numit perlocuționar. În acțiunea normativă ea este mediul de transmitere a valorilor culturale și a consensului „care este doar reproducerea cu fiecare acțiune adițională a actului de înțelegere, și acțiunea este acțiune consensuală a aceluia care simplu descriu o existență deja existentă a înțelegerii normative”. În modelul dramaturgical ea [limba] este mediul autoprezentării în fața audienței. În contrast cu o asemenea folosire a limbii unidirecțional, în acțiunea comunicativă limbajul este „mediul unei comunicări *prelungite* ... care ia toate funcțiile limbii în mod egal în considerare”⁹.

Acțiunea comunicativă se opune acțiunii teleologice, chiar dacă Habermas admite, la un moment dat, că acțiunea comunicativă ar avea o anumită structură teleologică, de vreme ce toți actorii urmăresc anumite scopuri particulare. Ceea ce le deosebește este mecanismul *de coordonare*, care este diferit. Coordonarea specific teleologică este „împietirea calculului egocentrist cu utilitatea”¹⁰, astfel încât importanța conflictului și cooperării depinde de interesele proprii. Dar este singurul fel de acțiune care *conține rămășițe* cu o explicație a caracteristicilor acțiunii orientate direct către succes. Celelalte trei acțiuni sunt diferite: coordonarea normativă ca înțelegere integrativă social asupra valorilor și normelor se infiltrează prin tradiția culturală și socializare; coordonarea specific dramaturgică ca și consens între jucători și publicul lor, și, cel mai important pentru intenția prezentă, în acțiunea comunicativă talentul interpretativ pe care procesele *cooperative* ale interpretării se bazează reprezintă mecanismul pentru acțiunea *coordonată*¹¹.

Pe această temă a coordonării, el arată că, conceptul de acțiune comunicativă este prezent în așa fel încât actul de a ajunge la înțelegere, care leagă planul structurii teleologice al diferiților participanți și în felul acesta

---

⁸ Ibidem.

⁹ TCA 1, 95.

¹⁰ TCA 1, 101.

¹¹ Ibidem.

combină actele individuale într-o interacțiune complexă, nu pot ele însele a fi reduse la acțiunea teleologică¹².

De altfel, Habermas se delimitează nu numai de filosofia empirică ci și de teoria analitică, care, în viziunea filosofului german, se limitează la „un model atomistic al acțiunii” având în vedere „un actor izolat” și nu ia în considerare „mecanismele acțiunii coordonate prin intermediul cărora se realizează relațiile personale”¹³. Mai mult, teoria analitică are un scop preponderent metateoretic, urmărind clarificarea conceptelor cu care se operează și nu modul în care acestea sunt folosite. Teoria critică pe care o promovează Habermas nu se mulțumește cu clarificările teoretice, ci vizează a răspunde unor nevoi practice, de unde conceperea teoriei acțiunii comunicative ca premisă pentru reconstrucția teoriei socialului. Teoria acțiunii comunicative a lui Habermas nu se focalizează pe individ, ci pe relație, conexiune sau interacțiune.

Intenția lui Habermas este aceea de a elabora o teorie a societății orientată către critică, în optica emancipării persoanei, intenție anunțată în *Cunoaștere și interes* (1968), unde filosoful german elaborează structura întreită a epistemologiei sale care va deveni centrală pentru toate lucrările sale. Habermas trasează trei domenii generice ale interesului uman, anume: tehnic, practic și interese emancipatorii. Acestor domenii le corespund în teoria acțiunii sociale trei tipuri de acțiune, și anume: acțiunea instrumentală, acțiunea strategică și acțiunea comunicativă. Acestea la rândul lor se subdivid după criteriul orientării acțiunii în acțiune orientată către succes și acțiune orientată către înțelegere, iar după criteriul poziției acțiunii în acțiune non-socială și acțiune socială. Prin combinarea celor două criterii și a tipurilor de interes uman rezultă că acțiunea instrumentală este o acțiune non-socială orientată către succes, acțiunea strategică este o acțiune socială orientată către succes, iar acțiunea comunicativă este o acțiune socială orientată către înțelegere¹⁴. Acțiunea strategică este un mod al acțiunii instrumentale ce are loc în mediul social.

II. Acțiunea rațională în raport cu un scop versus acțiunea comunicativă

În studiile și lucrările sale timpurii, Habermas realizează distincția între acțiunea rațională în raport cu un scop (*zweckrationales Handeln*) și acțiunea comunicativă. Această distincție este enunțată în studiul din 1967 consacrat

---

¹² TCA 1, 288.

¹³ TCA 1, 274.

¹⁴ TCA 1, 285.

lui Hegel: *Munca și interacțiune: comentarii asupra Filosofiei minții a lui Hegel de la Jena*¹⁵, sub forma „muncii” și „interacțiunii” și apare în analiza modului în care Hegel, în cadrul cursurilor ținute la Jena între 1803 – 1804 și 1805 – 1806, discută despre procesul formativ al spiritului. Acest proces formativ apare prin intermediul a trei medii – limba, interacțiunea și munca – fiecare cu o dialectică specifică (ultimele două presupunând-o pe prima). Hegel, constată Habermas, va abandona, în lucrările ulterioare, această schemă a auto-formării spiritului în favoarea modelului auto-reflecției. Marx a redescoperit corelația dintre muncă și interacțiune, în dialectica forțelor productive și a relațiilor de producție, dar el reduce interacțiunea la muncă or, este de părere Habermas acest lucru nu este posibil, deoarece „*eliberarea de foame și trudă* nu converge necesar cu *eliberarea de servitute și umilire*, căci evoluția muncii și cea a interacțiunii nu sunt automat legate”¹⁶

În studiul său *Tehnologia și știința ca „ideologie”* (1968), Habermas reia, în contextul discutării filosofiei lui Herbert Marcuse, distincția dintre acțiunii rațională în raport cu un scop (*zweckrationales Handeln*) și acțiunea comunicativă. Pentru Habermas acțiunea rațională în raport cu un scop, adică în termenii vechii teorii critice „*rațiunea instrumentală*”, nu mai este văzută ca represivă, cum este cazul lui Marcuse, ci el susține importanța rațiunii instrumentale în dezvoltarea științelor naturale. Mai mult, Habermas realizează o distincție în cadrul acțiunii raționale în raport cu un scop, între acțiunea instrumentală și acțiunea strategică, deși încă ele sunt analizate sub același criteriu, anume al finalității lor. Sistemul acțiunii raționale în raport cu un scop (ce cuprinde acțiunea instrumentală și acțiunea strategică) este echivalat cu *munca* și este:

„gubernat de *reguli tehnice* bazate pe cunoștințe empirice. În ambele cazuri ele implică predicții asupra unor evenimente observabile fizice sau sociale. Aceste predicții pot fi dovedite ca fiind corecte sau incorecte. Conduita alegerii raționale este guvernată de *strategii* bazate pe cunoștințe analitice. Ele implică deducții din reguli prioritate (sisteme de valori) și proceduri decizionale; aceste propoziții sunt fie corect, fie incorect deduse. Acțiunea rațională în raport cu un scop (*zweckrationales Handeln*) realizează scopurile sale sub anumite condiții date. Dar în timp ce *acțiunea instrumentală* (s.n) organizează mijloacele care sunt adecvate sau inadecvate conform cu criteriul unu control

---

¹⁵ Jürgen, Habermas. „Labor and Interaction: Remarks on Hegel’s Jena Philosophy of Mind” în *Theory and Practice*. Boston: Beacon Press. 1974, 142 – 169.

¹⁶ Ibidem, 169.

efectiv al realității, *acțiunea strategică* (s.n) depinde doar de evaluarea corectă a posibilelor alternative de alegere, care rezultă din calculul adăugat de valori și maxime¹⁷.

Acțiunea rațională în raport cu un scop este definită în termenii relațiilor scop – mijloace și se măsoară în extinderea puterii de dispunere tehnică de obiectele lumii exterioare (naturale și sociale). Problematică, din punctul de vedere a lui Habermas, nu este acțiunea instrumentală când ea este îndreptată către înțelegerea noastră a lumii fizice, ci când ea este aplicată impropriu lumii sociale ca acțiune strategică.

Acțiunea specifică lumii sociale trebuie să fie acțiunea comunicativă care este echivalentă cu *interacțiunea*, mai exact cu interacțiunea simbolică ce este guvernată de „normele consensuale, care definesc așteptările și atitudinile reciproce și care trebuie să fie înțelese și recunoscute de cel puțin doi subiecți activi”¹⁸. Astfel, Habermas introduce distincția dintre muncă și interacțiune, distincție sintetizată în tabelul următor¹⁹:

	Cadrul instituțional: interacțiunea simbolică	Sistemele acțiunii (instrumentale și strategice) raționale în raport cu un scop
Regulile de orientare a acțiunii	Normele sociale	Regulile tehnice
Nivelul definiției	Intersubiectivitatea împărțirii limbajului comun	Limbaj independent de context
Tipul definiției	Așteptări reciproce asupra comportamentului	Predicții condiționale Imperative condiționale
Mecanismele de achiziție	Internalizarea rolului	Învățarea abilităților și calificărilor
Funcția tipului de acțiune	Menținerea instituțiilor (conformitatea cu normele pe baza unei constrângeri reciproce)	Rezolvarea problemelor (atingerea țelului definit în termenii relațiilor mijloace – scop)

¹⁷ Jürgen, Habermas. "Technology and Science as 'Ideology'". In *Toward a Rational Society; Student Protest, Science, and Politics*. Boston: Beacon Press. 1970, 92.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem 93.

Sancțiuni împotriva violării regulilor	Pedeapsa pe baza sancțiunilor convenționale: eșecul împotriva autorității	Ineficacitatea: eșecul în realitate
„Raționalizarea”	Emancipatorie, individualizare; extinderea comunicării libere de dominație	Creșterea forțelor productive; extinderea puterii și controlului tehnic

Interacțiunea are la bază normele sociale ce definesc așteptări reciproce de comportament și ele trebuie a fi înțelese și recunoscute de cel puțin doi actori ce acționează. Sensul acestor norme apare în comunicare care se stabilește la nivelul limbajului comun, valabilitatea lor fiind întemeiată în intersubiectivitatea înțelegerii asupra intențiilor și sunt întărite prin sancțiuni. Pe de cealaltă parte, munca are la bază regulile tehnice ce depind de validitatea propozițiilor empirice.

Această distincție dintre „muncă” și „interacțiune”, Habermas o va recunoaște ca nu este suficient de adecvată pentru diferențierea dintre acțiunea instrumentală și cea comunicativă²⁰, ea fiind reluată într-un mod diferit în *Teoria acțiunii comunicative*, când acțiunea instrumentală va fi clar delimitată de acțiunea strategică, ea fiind exclusiv nonsocială, în timp ce acțiunea strategică este o formă a acțiunii sociale, și ea are loc între două sau mai multe persoane : „noi numim o acțiune orientată de succes instrumental atunci când noi o considerăm sub aspectul urmării unor reguli tehnice a acțiunii și îi evaluăm eficiența intervenției într-un complex de circumstanțe și evenimente. Noi numim o acțiune orientată către un succes strategic atunci când noi o considerăm sub aspectul urmării unor reguli ale alegerilor raționale și îi evaluăm eficacitatea prin influențarea deciziei unui oponent rațional”²¹. Astfel, acțiunea instrumentală vizează lumea fizică, a proceselor naturale iar cea strategică lumea socială, a proceselor sociale.

III. Acțiunea comunicativă versus acțiunea strategică

Habermas și-a limitat atenția, în *Teoria acțiunii comunicative* și în studiile ce i urmează, mai ales asupra acțiunilor raționale cu scop social: anume la acțiunile strategice și acțiunile comunicative. Teoria acțiunilor raționale cu scop social a lui Habermas dezvoltată în *Teoria acțiunii comunicative* are în

²⁰ Jürgen, Habermas. „What is Universal Pragmatics?” în *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979, 41.

²¹ TCA I, 285.

vedere patru elemente²², și anume: disocierea raționalizării sociale în două planuri: „rațiunea instrumentală” și „rațiunea comunicativă”, aceasta din urmă având un primat asupra celei dintâi, și a ancora astfel teoria sa a acțiunii comunicative; schimbarea de paradigmă în științele sociale de la paradigma „acțiunii strategice” la paradigma „acțiunii comunicaționale” și reconstrucția sistemul social din perspectiva „acțiunii comunicative” ca acțiune fundamentală; îmbinarea cercetării limbajului și filosofiei sociale și abordarea vieții sociale din optica relațiilor sale.

Coordonarea acțiunii sociale și modul în care este posibilă ordinea socială – ce sunt problemele la care trebuie să răspundă teoria acțiunii sociale a lui Habermas –presupune acțiunea comunicativă alături de acțiunea strategică, și mai mult un primat al primei în raport cu ultima. Acest lucru va fi realizat de Habermas printr-o abordare a acțiunii sociale din perspectiva filosofiei limbajului. De altfel, trecerea de la distincția dintre muncă și interacțiune la acțiunea strategică și acțiunea comunicativă se face prin tematizarea rațiunii comunicative în termenii diferitelor moduri de folosire a limbajului.

Jari I. Niemi²³ consideră că distincția dintre acțiunea comunicativă și acțiunea strategică a lui Habermas își are *locus classicus* în separația dintre imperativul categoric și imperativele ipotetice realizată de Kant, și poate fi înțeleasă ca o analogie socială a distincției kantiene. Habermas are în vedere, însă, interacțiunea dintre doi sau mai mulți actori, față de Kant care are în vedere actorul individual.

Încă din discuțiile referitoare la „muncă” și „interacțiune” din *Tehnologia și știința ca „ideologie”*, Habermas introduce în cadrul discuției problema raționalității, și cu aceasta conceptualizarea lui Max Weber, ce caracterizează atât procesul dezvoltării forțelor de producție (munca) cât și cel al cadrului instituțional (interacțiunea), arătând că „raționalizarea” poate fi reformulată cu ajutorul acestei distincții. Reformulare care va deveni subiectul principal al primului volum din *Teoria acțiunii comunicative*, fiind suportul teoriei acțiunii comunicative.

Habermas reformulează conceptul weberian al raționalității, făcând distincția²⁴ dintre raționalizare «de jos» - adică o extindere a sistemului acțiunii raționale în raport cu un scop pe orizontală, și o raționalizare «de

---

²² Andrei, Marga. *Introducere în filosofia contemporană*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 274.

²³ Jari I. Niemi. „Jurgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction between Communicative and Strategic Action.” *Social Theory and Practice* 4 (2005): 513+

²⁴ Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas*. Iași: Polirom, 2006, 317.

sus» - adică o extindere a legitimității prin tablouri secularizate ale lumii pe seama celor tradiționale. Max Weber a privit raționalizarea mai cu seamă ca o extindere a raționalizării «de jos», ceea ce reprezintă o limitare a raționalizării sistemelor de acțiune la acțiunea rațională în raport cu un scop. Or Habermas arată că pentru cercetarea „proceselor de raționalizare socială în întreaga lor lărgime, este nevoie de alte baze de natura teoriei acțiunii”²⁵.

Aceste „alte baze” Habermas le găsește în „versiunea neoficială” a conceptualizării raționalității acțiunii de către Max Weber, și anume distingerea acțiunilor sociale în conformitate cu mecanismele de coordonare a acțiunilor individuale în acțiuni bazate pe „poziții de interes” și acțiuni bazate pe „acorduri normative”, distincție pe care Max Weber nu a dus-o mai departe. Habermas reia problema raționalizării acțiunii din acest punct și o reformulează distingând trei tipuri de acțiuni²⁶:

„O acțiune orientată spre succes pe care o numim *instrumentală* atunci când o considerăm sub aspectul urmării regulilor de acțiune tehnice și evaluăm gradul de efectivitate al unei intervenții într-un context de stări și evenimente; numim *strategică* o acțiune orientată de succes atunci când o considerăm sub aspectul urmării de reguli ale alegerii raționale și evaluăm gradul de efectivitate al influențării pe deciziile unui participant rival rațional. Acțiunile instrumentale pot fi legate cu interacțiuni sociale; acțiunile strategice prezintă ele însele acțiuni sociale. Dimpotrivă, vorbesc de acțiuni comunicative când planurile de acțiune ale actorilor participanți sunt coordonate nu prin calcule ale succesului, ci prin acte ale înțelegerii. În acțiunile comunicative participanții nu sunt orientați în primul rând spre succesul propriu: ei își urmăresc scopurile individuale sub condiția ca ei să-și stabilească, unul în raport cu altul, planurile lor de acțiune pe baza definițiilor de situații comune. În acest sens, abordarea negociată a definițiilor, a situațiilor este o parte componentă esențială a prestațiilor de interpretare pretinsă de acțiunea comunicativă.”

Așa cum se poate observa, Habermas subliniază faptul că acțiunea strategică este o formă a acțiunii sociale, și ca atare nu poate fi confundată cu acțiunea instrumentală (prin care o persoană manipulează lumea fizică din jurul ei). Acțiunea strategică are loc între două sau mai multe persoane. Ea este în opoziție cu acțiunea comunicativă, deoarece în măsura în care persoana acționează strategic ea nu urmărește a stabili o înțelegere împărtășită a lumii cu altă persoană. Ea nu încearcă a împărtăși o înțelegere a lumii fizice sau a normelor și obiceiurilor care pot sau guvernează orice

---

²⁵ TCA I, 284.

²⁶ TCA I, 285 – 286.

acțiune, ci intenționează a determina pe celălalt a acționa în direcția dorită de el. Prin acțiunea strategică se blochează chiar orice încercarea de a ajunge la un acord. Celălalt este obligat a acționa conform cu intențiile celui care desfășoară acțiunea strategică, și în forma ostentativă se poate ajunge la amenințare și violență.

Acțiunea strategică este de două feluri: „acțiune strategică deschisă” și „acțiune strategică latentă sau ascunsă”²⁷. La rândul său, acțiunea strategică latentă poate fi „acțiune manipulantă” și „comunicare sistematic distorsionată”. În primul caz, slăbiciunile argumentului agentului acțiunii strategice sunt disimulate prin limbaj emotiv, cum este cazul retoricii; în cazul comunicării sistematic distorsionată, limbajul este deformat dându-se impresia existenței unui consens.

Acțiunea comunicativă îmbracă forma a ceea ce Habermas numește „acțiune consensuală”, când presupunerile comune sunt luate ca și garant, și „acțiune orientată către înțelegere” ce încearcă să stabilească presupuzițiile comune²⁸.

Pe lângă faptul că amândouă acțiunile (atât cea strategică cât și cea comunicativă) au ca și domeniu al manifestării socialul, amândouă sunt interacțiuni mediate lingvistic care au loc între agenți raționali. Ceea ce le diferențiază este modul în care este întrebuințat limbajul în mecanismul de coordonare a acțiunii: „dacă limbajul natural este angajat doar ca mediu pentru transmiterea informațiilor sau dacă el slujește și ca sursă a integrării sociale”²⁹.

În acțiunea strategică limbajul este numai unul din mijloacele pe care actorii îl folosesc pentru a putea finaliza acțiunea și a-și atinge scopul. În acțiunea comunicativă limbajul este folosit sub toate aspectele sale; pentru realizarea înțelegerii este necesară o negociere a modului de înțelegere a situației date, ce presupune evaluări, reveniri, renunțări pentru a se ajunge la acord. Acest lucru este posibil doar prin intermediul dialogului, răsturnând astfel teoriile acțiunii bazate pe individualismul monologic. Astfel, modelul unui singur individ orientat doar către lume în termenii propriului calcul strategic (al costurilor și beneficiilor relative a acestei sau acelei acțiuni) specific acțiunii strategice este completat, de Habermas, cu modelul interacțiunii dintre doi sau mai mulți actori ce urmăresc înțelegerea.

---

²⁷ Jürgen, Habermas. „What is Universal Pragmatics?” în *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979, 208 – 210.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Jürgen Habermas, „Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and the Lifeworld” în *On the Pragmatics of Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998, 221.

În acțiunea strategică deschisă succesul acțiunii este dependent de anunțarea explicită a unor consecințe empirice ce îmbracă forma amenințării, imperativelor, cererilor ostentative și așa mai departe, ceea ce, din punctul de vedere a lui Habermas, ne arată clar că nu există o intenție a agentului acțiunii de a ajunge la o înțelegere cu destinatarul, ci mai degrabă de a atinge rezultatul dorit. În cazul acțiunii strategice latente intențiile sunt ascunse destinatarului, ele iau forma inducerii în eroare sau a manipulării. Aici avem o ascundere deliberată a consecințelor și crearea unui consens fals. Intenția de a ajunge la o înțelegere este în întregime omisă.

Succesul acțiunii strategice depinde, așadar, de abilitatea agentului de a influența destinatarul ori prin declarații de forță ori prin înșelătorie; în ambele cazuri limbajul se reduce la mediu al transmiterii de informații. Problema coordonării acțiunii, în cazul acțiunii strategice, nu se realizează prin intermediul limbajului ci prin *influență*, prin mijloace extralingvistice³⁰.

Spre deosebire de acțiunea strategică, în acțiunea comunicativă procesul de coordonare a acțiunii sociale se realizează prin *procesul ajungerii la înțelegere (Verständigung)*, adică prin „legătură și energiile legăturii limbii însuși”, ceea ce înseamnă că succesul acțiunii depinde doar de posibilitatea înțelegerii prin și în interiorul limbajului. Acest lucru este posibil prin schimbarea de perspectivă a actorilor asupra acțiunii: de la o atitudine obiectivistă a actorului orientat către succes la o atitudine „performativă” a vorbitorului care dorește ajungerea la o înțelegere cu celălalt referitor la o situație din lumea obiectivă. Trecerea la o atitudine „performativă” presupune că subiecții acțiunii nu se află într-o relație instrumentală ci ei sunt „membrii ai unei «lumi-a-vieții-trăite» (*Lebenswelt*) împărtășită intersubiectiv în comunitatea lor lingvistică”³¹. Astfel, succesul acțiunii nu poate apărea în afara acordului intersubiectiv. Acțiunea comunicativă este o formă a acțiunii sociale în care planurile acțiunii diferiților agenți sunt coordonate printr-o folosire a limbajului (sau a expresiilor extra-lingvistice) orientat către înțelegere (*Verständigung*) și către consens (*Einverständnis*).

Cele două tipuri de acțiuni (strategică și comunicativă) nu numai că sunt conceptual diferite, dar ele sunt și exclusive, „văzute din perspectiva participanților, cele două mecanisme – acela a căutării înțelegerii, ce motivează convingerile, și cel care exercită influență, ce induce comportamentul – trebuie să fie mutual exclusive”³², altfel spus, actorul

---

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem. 219.

³² Ibidem. 221 – 222.

acțiunii nu poate simultan a căuta un acord, o înțelegere și să exercite și o influență asupra celuilalt.

Această teză a exclusivității mutuale, pe care o formulează Habermas, ne arată că dacă urmărim a înțelege înțelegerea ca înțelegere, nu o putem realiza prin acțiuni specifice acțiunii strategice. Ea încă nu demonstrează primatul acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice, care este una din intențiile teorii acțiunii comunicative a lui Habermas, ci doar că avem nevoie alături de acțiunea strategică și de acțiunea comunicativă în încercarea de a explica interacțiunile de la nivel social, deoarece apelul numai la acțiunea strategică lasă porțiuni semnificative din limbajul comun neexplicate, sau altfel spus, aceste devin neinteligibile.

IV. Teza priorității acțiunii comunicative

Habermas argumentează că acțiunea comunicativă este mecanismul primar al integrării sociale, în timp ce acțiunea strategică are un rol secund. David Rasmussen, arată că „această teză privitoare la primatul modului comunicativ constituie intuiția teoretică majoră ce susține întreg edificiul pe care Habermas l-a construit”³³.

Pentru demonstrarea tezei primatului acțiunii comunicative în raport cu acțiunea strategică, Habermas adoptă o strategie teoretico-lingvistică: el argumentează că folosirea limbajului orientat către înțelegere este modul originar sau primar al folosirii limbii³⁴.

Această susținere se realizează prin încercarea de a dovedi că folosirea limbajului orientat către înțelegere este modul originar de folosire a limbajului, și că celelalte moduri de folosire a limbajului sunt parazitare pe acesta. În interiorul modului strategic de folosire a limbajului, Habermas distinge, în plus, între folosirea strategică manifestă și folosirea strategică latentă, iar ultima este subdivizată în folosire strategică latentă conștientă și inconștientă. Habermas încearcă a arata că toate aceste forme ale folosirii strategice a limbajului sunt parazitare pe modul de folosire comunicativ al limbajului³⁵.

În *Teoria acțiunii comunicative* Habermas susține că modul strategic de folosire a limbajului este parazitare pe modul de folosire orientat către înțelegere prin folosirea distincției lui Austin dintre ilocuționar și

---

³³ David, Rasmussen. *Reading Habermas*. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1990, 28.

³⁴ TCA I, 288.

³⁵ TCA I, 333.

perlocuționar³⁶. Potrivit lui Austin există trei tipuri de acte de vorbire: acte locuționare, acte ilocuționare și perlocuționale.

Actul locuționar este actul de a spune ceva, fiind simplă transmitere a unui conținut lexical și gramatical, simplă enunțare. Prin acest tip de construcție lingvistică vorbitorul spune ceva despre o stare de lucruri. Actul ilocuționare este definit prin faptul că exprimă o anumită intenție comunicativă, iar actul perlocuționar este definit prin efectele pe care le are asupra interlocutorilor. Distincția realizată de Austin poate fi sintetizată, crede Habermas, în următoarea formulare: „a spune ceva, a acționa spunând ceva și a prilejui ceva prin însăși faptul că acționezi spunând ceva”³⁷.

Habermas constată că ceea ce Austin numește act ilocuționare poate fi încadrat atât în acțiunea comunicativă cât și la acțiunea strategică, ceea ce afirmă filosoful german, este o reproducere a *pattern*-ului acțiunii de tip teleologic:

„Natural, actele de vorbire pot servi scopului strategic nonilocuționar al influențării ascultătorului doar dacă ele sunt potrivite atingerii scopurilor ilocuționare. Dacă ascultătorul eșuează a înțelege ceea ce spune vorbitorul, un vorbitor ce acționează strategic nu va fi capabil a aduce ascultătorul prin intermediul actelor comunicative la modul dorit. Prin această extindere, ceea ce noi am numit inițial „orientarea folosirii limbajului în orientarea către consecințe” nu este o folosire originală a limbajului, ci premisa majoră a actelor de vorbire care servește scopurilor ilocuționale sub condițiile acțiunii orientate către succes³⁸.

Habermas găsește o identitate între natura acțiunii teleologice și substanța actelor perlocuționare: „la fel cum înțelesul a ceea ce se spune este constitutiv actelor ilocuționare, tot așa intențiile agentului sunt constitutive acțiunilor teleologice.”³⁹ În actul perlocuționar avem un înțeles care nu este discutat ci doar transmis, partenerul este chemat să-l înțeleagă, să-l accepte, dar în nici un caz să-l pună sub semnul întrebării. Înțelesul în actele perlocuționare este rezultatul unui consens în aparență ce este atins comunicativ.

Habermas arată că atitudinea orientată către succes (acțiunea strategică) nu este constitutivă pentru reușita proceselor de înțelegere, nici chiar când acestea sunt cuprinse în procesele de înțelegere: „ceea ce avem în vedere cu înțelegerea și atitudinea orientată spre înțelegere trebuie să fie clarificat

---

³⁶ TCA I, 288.

³⁷ TCA I, 289.

³⁸ TCA I, 293.

³⁹ TCA I, 289.

numai pe baza actelor ilocuționare”⁴⁰, iar succesul ilocuționar nu poate fi explicat în termenii condițiilor succesului obținut prin acțiuni teleologice.

În esență, Habermas vrea să argumenteze că acțiunea strategică este parazitată prin natură deoarece succesul său poate fi realizat numai bazându-se pe poziția comunicativă, adică acordul atins comunicativ este cel care îndeplinește funcția de coordonare a acțiunii sociale: „acțiunea comunicativă se distinge de interacțiunile strategice prin aceea că toți participanții își urmăresc fără rezerve țelurile ilocuționare pentru a atinge un acord, care oferă baza pentru o coordonare asumată a respectivelor planuri de acțiune urmărite individual”⁴¹. Mai mult, acțiunea comunicativă presupune „toate interacțiunile în care cei implicați își coordonează planurile individuale exclusiv pe baza acordului realizat pe bază de dialog”⁴².

Habermas își duce demersul mai departe propunând o serie de criterii care să favorizeze o asemenea abordare și să conducă la înțelegere. Aici identificăm și diferența pe care Habermas o introduce față de abordările anterioare. Dacă până la el un act de limbaj era analizat doar din perspectivă semantică (a valorii de adevăr sau fals), Habermas adaugă acestui criteriu legitimitatea și sinceritatea.

V. Remarci critice asupra distincțiilor și tezei priorității a lui Habermas

Distincția dintre acțiunea strategică și acțiunea comunicativă realizată de Habermas, dar mai ales încercarea acestuia de a susține teza priorității acțiunii comunicative ca fundamentală pentru constituirea relațiilor sociale a fost și este amplu dezbătută în filosofia contemporană, ceea ce la determinat pe Habermas să realizeze anumite ajustări ale tezei sale inițiale.

Chiar de la începutul distincției (cea dintre „muncă” și „interacțiune”), Habermas a avut parte de critici. O critică importantă este cea formulată de Anthony Giddens, care în „Labour and Interaction”⁴³ formulează mai multe obiecții la distincția dintre „muncă” și „interacțiune”, și anume: asimilarea inacceptabilă a „muncii”, „forțelor de producție” și „acțiunii raționale în raport cu un scop”, pe de o parte, și a „interacțiunii”, „relațiilor de producție” și „comunicării” pe de altă parte; reducerea „interacțiunii” la o

---

⁴⁰ TCA I, 293.

⁴¹ TCA I, 295 – 296.

⁴² TCA I, 305.

⁴³ Anthony Giddens, „Labour and Interaction”, în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. Cambridge, MIT Press, 1982, 155 – 161.

„acțiune” și faptul că evoluția societății contemporane nu poate fi explicată doar în termeni de relație dintre „muncă” și „interacțiune”, ea fiind mult mai complexă.

Habermas răspunde acestor obiecții⁴⁴ arătând că perechea de concepte „forțe de producție” – „relații de producție” operează la alt nivel conceptual decât perechea „acțiune rațională cu un scop” și „acțiune comunicativă”, aceasta din urmă vizând societatea ca întreg, în timp ce prima privește un anumit tip de acțiune pe care oamenii pot să o angajeze. Mai mult, Habermas distinge între două niveluri ale societății: o societate ca lume a vieții trăite structurată simbolic și o societate ca sistem. Prima nu poate fi redusă, după cum propune Giddens la a doua, deoarece reproducția socială nu se reduce la praxis: „conceptul de bază al filosofiei praxisului ne dă în cel mai bun caz un concept antropomorfist al societății”⁴⁵.

În ceea ce privește distincția dintre acțiunea strategică și acțiunea comunicativă, critica se îndreaptă mai ales asupra susținerii primatului acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice. Această susținere este atacată de obicei în folosirea particulară a distincției dintre ilocuționare și perlocuționare a lui Austin. Asupra acestor critici Habermas se oprește în „A Reply”⁴⁶, unde el aduce anumite clarificări terminologice, dar își susține în continuare teza primatului acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice.

Habermas distinge între „scopul ilocuționare imediat” și „scopul ilocuționare mult mai îndepărtat”, în folosirea strategică a actelor ilocuționare, mai cu seamă în actele strategice latente, unde, arată filosoful german, „vorbitorul nu trebuie a «recunoaște» existența efectelor perlocuționare”, ce sunt rezultatul unui consens aparent atins comunicativ. Atingerea scopului ilocuționare (intenția comunicativă) nu înseamnă „numai înțelegerea unei afirmații (cu o cunoaștere concomitentă a condițiilor sale de acceptabilitate), ci și includerea acordului la care se ajunge cu ascultătorul, adică acceptarea de către ascultător a ofertei făcute cu ajutorul actului de vorbire”⁴⁷.

O identificarea între scopurile ilocuționare și scopurile perlocuționare este, din punctul de vedere a lui Habermas, inadmisibilă, chiar dacă descrierea celor două are loc pe baza aceluiași joc teleologic de limbaj.

---

⁴⁴ Jürgen Habermas, „A Reply to my Critics”, în David Held, John B. Thompson, *op. cit.*

⁴⁵ *Ibidem.* 268.

⁴⁶ Jürgen Habermas, „A Reply” în Axel Honneth, Hans Joas (ed). *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas's The Theory of Communicative Action.* MIT Press, 1991, 214 – 264, dar mai ales p. 239 și următoarele.

⁴⁷ *Ibidem.* 240.

Scopurile ilocuționare a găsirii înțelegerii nu pot fi definite fără o referire la mijloacele lingvistice ale găsirii înțelegerii, adică „limbajul și *telos*-ul găsirii înțelegerii intrinseci se constituie reciproc”⁴⁸.

Maeve Cooke⁴⁹ se oprește asupra altor aspecte legat de argumentele lui Habermas în privința tezei primatului acțiunii comunicative. În primul rând, ea găsește o lacună argumentativă în construcția filosoful german, și anume că argumentul lui se referă numai la acțiunea strategică latentă. Deși Habermas a inițiat procesul de a arăta că și folosirea strategică manifestă a limbajului este parazitată pe folosirea comunicativă, acest lucru nu este dus până la capăt⁵⁰. Altfel spus, demonstrația lui Habermas nu este completă, ea necuprinzând toate formele folosirii strategice a limbajului pe care el le distinge (în primul rând folosirea strategică manifestă și folosirea strategică latentă), și pe care el însuși le consideră a fi parazitare pe folosirea limbajului. Dar, nu aceasta este problema majoră a construcției lui Habermas, deoarece „până la urmă, nu contează foarte mult dacă Habermas ajunge a umple această lacună și a demonstra statutul derivat al folosirii strategice manifeste a limbajului”⁵¹.

Problema majoră este că întreg edificiul demonstrativ a lui Habermas demonstrează, cel mult, prioritatea *conceptuală* a folosirii limbajului orientat către înțelegere – „deși primatul pentru care el argumentează în cazul acțiunii comunicative este unul *funcțional*”⁵² – și că el nu poate folosi acest demers argumentativ pentru „afirmarea primatul *funcțional* al acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice în procesul integrativ și reproductiv al lumii-vieții-trăite (*Lebenswelt*)”⁵³. Demonstrația lui Habermas se îndreaptă asupra modului în care noi *învățăm* limbajul și nu la modul în care noi *folosim* limbajul.

Critica lui Maeve Cooke este îndreptată împotriva argumentelor sprijinite lingvistic pentru a arăta primatul acțiunii comunicative asupra celei strategice ca mecanism de integrare socială, și nu împotriva tezei necesității acțiunii comunicative, sau a faptului că pentru a explica interacțiunea socială este nevoie mai mult decât poziția instrumentală.

---

⁴⁸ Ibidem. 241.

⁴⁹ Maeve Cooke, *Language and Reason: A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997.

⁵⁰ Ibidem. 24 – 25.

⁵¹ Ibidem. 25.

⁵² Definirea acțiunii comunicative ca acțiune orientată către înțelegere este realizată, susține Maeve Cooke, pe trei aspecte *funcționale* – ajungerea la înțelegere, coordonarea acțiunii și socializarea indivizilor.

⁵³ Ibidem.

Interacțiunea socială nu poate fi explicată doar de acțiunea strategică, deoarece se ignoră miezul normativ prezent în multe forme ale acestei interacțiuni – miez care trebuie articulat printr-o înțelegere lingvistică. Chiar dacă teza priorității este discutabilă, importanța acțiunii comunicative în formularea unei teorii sociale complete și generale este indiscutabilă.

Bibliografie:

- Cooke, Maeve. *Language and Reason: A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997.
- Edgar, Andrew. *Habermas: the key concepts*. New York, Routledge, 2006.
- Giddens, Anthony. „Labour and Interaction”, în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. 155 – 161. Cambridge, MIT Press, 1982.
- Habermas Jürgen. „A Reply to my Critics” în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. 219 - 283. Cambridge, MIT Press, 1982.
- Habermas, Jürgen. “Technology and Science as 'Ideology'” în *Toward a Rational Society; Student Protest, Science, and Politics*. 81 – 122. Boston: Beacon Press. 1970.
- Habermas, Jürgen. „A Reply” în *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas's The Theory of Communicative Action*. Axel Honneth, Hans Joas (ed). 214 – 264. MIT Press, 1991.
- Habermas, Jürgen. „Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and the Lifeworld” în *On the Pragmatics of Communication*, 215 – 256. Cambridge, MIT Press, 2000.
- Habermas, Jürgen. „Labor and Interaction: Remarks on Hegel's Jena Philosophy of Mind” în *Theory and Practice*, 142 – 169. Boston: Beacon Press. 1974.
- Habermas, Jürgen. „What is Universal Pragmatics?” în *Communication and the Evolution of Society*, 1 – 68. Boston: Beacon Press, 1979.
- Habermas, Jürgen. *On the Pragmatics of Social Interaction: Preliminary Studies in the Theory of Communicative Action* (Cambridge: MIT Press, 2002)
- Habermas, Jürgen. *Reason and the Rationalization of Society*, Volume 1 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984
- Marga, Andrei. *Filosofia lui Habermas*. Iași: Polirom, 2006.
- Marga, Andrei. *Introducere în filosofia contemporană*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Marga, Andrei. *Raționalitate. Comunicare. Argumentare*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1991.

Niemi, Jari I. „Jurgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction between Communicative and Strategic Action.” *Social Theory and Practice* 4 (2005): 513+

Pusey, Michael. *Jürgen Habermas*. London: Routledge, 1993.

Rasmussen, David. *Reading Habermas*. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1990.